ΑΙ ΥΠΑΚΟΑΙ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΕΟΡΤΩΝ

τονισθεῖσαι ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1980

(AMBOYPFO 1995)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ύπακο η καλεῖται τροπάριον τοῦ "Ορθρου τῶν Κυριακῶν καί τινων ἑορτῶν. 'Αναλυτικώτερον ὑπάρχουν ὀκτὼ ἀναστάσιμοι ὑπακοαὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτὼ ήχων ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπακοαὶ διὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), τῆς Κυριακῆς τῶν Προπατόρων, τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, τῶν Χριστουγέννων (25 Δεκεμβρίου), τῶν Θεοφανείων (6 'Ιανουαρίου), τῶν Βαίων, τοῦ Πάσχα, τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, τοῦ 'Αποστόλου Παύλου (29 'Ιουνίου) καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου). 'Εν χειρογράφοις ὅμως ὑπάρχουν ὑπακοαὶ καὶ διὰ τὰς ἑορτὰς τῆς 'Αναλήψεως, τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἄλλας¹.

Ή ὑπακοὴ εἰς μὲν τοὺς "Ορθρους τῶν Κυριακῶν κεῖται ἀντὶ καθίσματος μετὰ τὸν ἄμωμον καὶ τὰ εὐλογητάρια καὶ πρὸ τῶν ἀναβαθμῶν, εἰς δὲ τοὺς "Ορθρους τῶν ἑορτῶν εὑρίσκεται πάλιν ἀντὶ καθίσματος μετὰ τὴν γ΄ ψδὴν τῶν κανόνων. "Οτι ἡ ὑπακοὴ ἐπέχει θέσιν καθίσματος, δεικνύουν καὶ αἱ ἐν τοῖς Μηναίοις ὑπάρχουσαι τυπίκαὶ διατάξεις, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ψαλμωδίας ὑπακοῆς καὶ καθίσματος ὁμοῦ. Οὕτως εἰς τὴν 8ην Σεπτεμβρίου μετὰ τὴν ὑπακοὴν σημειοῦται: «Ίστέον, ὅτι, ὅτε λέγομεν ὑπακοήν, κάθισμα οὐ λέγομεν, ὡς ἔν τισι τυπικοῖς εὕρομεν». Γενικῶς δέ, ὅταν ὑπάρχει ὑπακοὴ μετὰ τὴν γ΄ ψδήν, δὲν ὑπάρχει καὶ κάθισμα.

Αἱ ὑπακοαὶ σήμερον ἀναγινώσκονται χῦμα. Μόνον ἡ ὑπακοὴ τοῦ Πάσχα ψάλλεται εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν καθ' ὅλην τὴν Διακαινήσιμον Ἑβδομάδα. Ἐν 'Αγίφ 'Όρει ἐπίσης ψάλλεται καθ' ἑκάστην Κυριακὴν εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν ἡ ὑπακοὴ τοῦ τυχόντος ἤχου. Τοῦτο ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ κατάλοιπον τῆς ἀρχικῆς συνηθείας, καθ' ὴν ὅλαι αἱ ὑπακοαὶ ἐψάλλοντο. Προσεπιμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἀναγραφὴ τῶν ἤχων πρὸ τῶν ὑπακοῶν, καίτοι αὖται δὲν ψάλλονται πλέον. 'Αλλὰ καὶ αἱ μαρτυρίαι τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Εὐεργέτιδος (ια΄ αἰ.) τὸ αὐτὸ βεβαιώνουν. Οὕτως εἰς τὴν διάταξιν τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀναγινώσκομεν: «Καὶ εὐθὺς ἡ ὑπακοὴ τῆς ἑορτῆς ἦχος πλ. δ΄ Τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἐθνῶν, ὁ ψάλτης καὶ ὁ λαὸς μετὰ χειρονομίας². Τὴν αὐτὴν διάταξιν συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων³. 'Αναλυτικώτερον δὲ εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Προπατόρων περιγράφεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐψάλλετο ἡ ὑπακοή: «Ψάλλεται δὲ οὕτως πρῶτον ὁ ψάλτης, ἔπειτα ὁ λαὸς μετὰ χειρονομίας, εἶτα ὁ ψάλτης τὸν στίχον, ἢ τό 'Αλαλάξατε τῷ Κυρίφ, ἣ

Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας, ᾿Αθῆναι 1949, σ.
 142.

^{2.} Aleksei Dmitrievskij, Opisanie Liturgitseskich Rucopiseij, τ. 1ος Κίεβον 1895, σ. 356.

^{3.} Αὐτόθι σ. 382.

τό· Ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἀσὶν ἡμῶν... Μετὰ δὲ τὸν στίχον ψάλλει ὁ λαὸς πάλιν τὸ τέλος τῆς ὑπακοῆς, οἶον· Ὑπάρχει γὰρ ζωή, ἤ· Ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν»⁴. "Πστε ἡ ὑπακοὴ ἐψάλλετο πρῶτον ὑπὸ τοῦ ψάλτου, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ διευθύνοντος τοῦ ψάλτου «μετὰ χειρονομίας»· ἀκολούθως ὁ ψάλτης ἀπήγγελλε ψαλμικόν τινα στίχον, μεθ' ὂν ὁ λαὸς ἔψαλλεν ἐκ νέου, δίκην ἐφυμνίου, τὸ τέλος τῆς ὑπακοῆς. Παλαιότερον ἀσφαλῶς ἐλέγοντο περισσότεροι στίχοι, οἱ στίχοι ψαλμοῦ ὁλοκλήρου, μεθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν ἐπανελαμβάνετο τὸ ἐφύμνιον. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς κώδιξιν ἡ ψαλμφδία τῆς ὑπακοῆς ὀνομάζεται «στιχολογία τῆς ὑπακοῆς»⁵. Τοιαύτη πρᾶξις διεσώθη μέχρι σήμερον εἰς τὰ τροπάρια τῶν προφητειῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων (Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπήλαιον κ.λ.π.), τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὑπακοαὶ περισωθεῖσαι ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς ψαλμφδίας των.

Έχ τούτων συνάγεται, ότι ἡ ὑπαχοὴ ἦτο ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν καὶ γνωστῶν εἰς τὸν λαὸν ὕμνων ἑκάστης ἑορτῆς, ὡς εἶναι μέχρι σήμερον τὸ ἀπολυτίκον καὶ τὸ χοντάχιον.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω εὐρίσκεται πιθανώτατα καὶ ἡ λύσις τῆς ἀπορίας, τὴν ὁποίαν γεννᾶ τὸ ὄνομα ὑπακοή. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ λαὸς ἔψαλλε τὸ τροπάριον ὑπακούων, δηλαδὴ πειθαρχῶν, εἰς τὴν χειρονομίαν τοῦ ψάλτου, ἀνομάσθη τοῦτο ὑπακοή. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις καὶ ἄλλαι ἐκδοχαὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου οὐχὶ τόσον ἐπιτυχεῖς.

Σήμερον, ὡς εἴπομεν, αἱ ὑπαχοαὶ ἀναγινώσχονται χῦμα διὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν τῶν ἐν χρήσει μουσιχῶν βιβλίων ὑπάρχει τὸ μέλος αὐτῶν τοῦ ἀρχαίου τρόπου ψαλμφδίας τῆς ὑπαχοῆς ἐμελοποιήσαμεν ὅλας τὰς ἐν χρήσει ὑπαχοὰς εἰς σύντομον εἰρμολογιχὸν μέλος κατὰ τὸν τύπον τῶν ἀπολυτιχίων καὶ καθισμάτων ἑχάστου ἤχου. Ἡ ὑπαχοὴ δυνατὸν νὰ ψάλληται ἄπαξ χάριν συντομίας. Ἐὰν ὅμως θελήσωμεν νὰ ἀποχαταστήσωμεν πλήρως τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα ἀρχαῖον τρόπον ψαλμφδίας της, δυνάμεθα νὰ παρεμβάλλωμεν τοὺς συνήθεις στίχους ἑχάστης ἑορτῆς. Τὸ τέλος ἑχάστης ὑπαχοῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἀρχίζῃ ἡ ἐπανάληψις, ἐσημειώθη δι ἀστερίσχου.

^{4.} Αὐτόθι σ. 339-340.

^{5.} Τρεμπέλα, μν. έργ. σ. 142 καὶ Προλεγόμενα σ. ιδ΄.

^{6.} Αὐτόθι σ. 142.

^{7.} Τῶν ἀναστασίμων ὑπαχοῶν τῶν ὀχτὼ ήχων τὸ μέλος ὑπάρχει εἰς ᾿Αναστασιματάριον, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει 1869 ὡς Β΄ τόμος σειρᾶς ὑπὸ τὸν τίτλον Μουσιχὴ Βιβλιοθήχη. Τὸ ὅτι δὲ ἐν τῆ ἐκδόσει ταύτη αἱ ὑπαχοαὶ εὑρίσχονται εἰς τὴν ἐν τῷ "Ορθρῳ θέσιν αὐτῶν, ἤτοι πρὸ τῶν ἀναβαθμῶν ἑκάστου ἤχου, ἴσως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αἱ ὑπαχοαὶ ἐψάλλοντο ἐν τῷ "Ορθρῳ.

ΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟΙ ΥΠΑΚΟΑΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΗΧΩΝ

Ήχος ξ Πα γ

 \mathbf{H} του $\lambda \eta$ στου $\mu \epsilon$ τα νοι α τον $\Pi \alpha$ ρα $\delta \epsilon$ ι σον ϵ συ $\lambda \eta$ σεν $\frac{\pi}{Q}$ ο $\delta \epsilon$ θρη η νος των $\mu \upsilon$ ρο φο ρων $\delta \lambda$ την $\delta \lambda$ την $\delta \lambda$ $\delta \lambda$

Ήχος 🚃 🐧 Ϋ

Ήχος ἡ Γα Ϋ

Ήχος ξ Δίγ

Ήχος λ ϊ Κε ζ

 $\frac{K}{\vartheta \epsilon} \quad \text{if } \quad \text{if }$

Ήχος λ ... Βου γ

T ω ε κου σι ι ω και ζω ο ποι ω σου θα να τω Χρι στε $| \frac{3}{\pi} \frac{M}{\pi} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{M}{\pi} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Gamma}{\mu} | \frac{\Gamma}{\mu} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Gamma}{\mu} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Delta}{\lambda} | \frac{\Gamma}{\mu} | \frac{B}{\lambda} | \frac{A}{\lambda} | \frac{A}{\lambda}$

Ήχος 🕁 Γα 🤾

Ήχος λ ις Γα γ

A i mu po po pot tou Zw o do tou e πi sta sai tw mun matrix of tous and thun e $\zeta \eta$ toun en ne expois ton a a $\theta \alpha$ was tou at $\chi \alpha$ race and $\chi \alpha$ rac

ΑΙ ΥΠΑΚΟΑΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου
Ήχος 💢 Δι τ΄

των ψυ χω ω ων η μων

Τῆς Κυριακῆς τῶν Προπατόρων Ήχος 🚾 Δι τ

E is doo o son tois Hat si to purp me te ba and λε to O doph nos eig car rais to to tong me te ba and λε to A A te hos gar en am fo te folg bi hos ne tois A hos gar en am folg first folg first first folg first first

Τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ${}^\tau\!H\chi_{OG} \stackrel{\lambda}{\pi} \stackrel{\mathcal{R}}{ \Im} \stackrel{\mathcal{T}}{ \Upsilon}$

Τῶν Χριστουγέννων Τῶν Χριστουγέννων

 $T_{\eta \nu} \propto \pi \alpha \rho \ \chi \eta \ \eta \nu \ t \omega \nu \ \epsilon \ \vartheta \nu \omega \nu \ o \ o \nu \ \rho \alpha \ v o c \ s \epsilon \ ko \ \mu \epsilon \ \delta \epsilon \ \lambda \alpha \ \sigma \tau \epsilon \ \epsilon \ \rho o c \ \lambda \alpha \ \delta \epsilon \ \sigma \alpha c \ \delta \alpha c \ \delta \epsilon \ \delta \alpha c \ \delta \epsilon \ \delta \alpha c \ \delta \alpha c$

Tων Θεοφανείων * Ηχος $\frac{\lambda}{\pi}$ \ddot{q} Kε $\frac{\pi}{\lambda}$

Τῶν Βαίων Τῶν Βοῦ τ

M ε τα κλα δων υ μνη σαν τες προ τε ρον με τα ξυ λων συν $\frac{B}{\epsilon}$ ε ε λα βον υ στε ρον οι α γνω μο νες Χρι στον I ου δαι οι τον Θ ε ον η μεις δ ε πι στει α με ε τα $\frac{A}{\epsilon}$ $\frac{A}{\epsilon}$

Τοῦ Πάσχα Ἡχος ξαι Δι τ

 Π po la bou sai ton op dron ai te ri Ma ri am xai eu

Tοῦ Θωμᾶ * Ηχος $^{\lambda}_{\pi}$ $\stackrel{\bullet}{\smile}$ Βου *

 $\Omega = \frac{M}{\zeta} = \frac{\Delta}{\xi} =$

Τοῦ ἀγίου ᾿Αποστόλου Παύλου Ἦχος πὰ ις Νη Ψ

σι α ουχ ε χει ει σε ρη το ρα $\frac{\delta}{\delta}$ $\frac{\delta}{\delta}$ ει $\frac{\delta}{\delta}$ $\frac{\delta}{\delta}$

Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόχου Ἡχος λὰ ἢ Κε τζ

ο α νυ μνουν τες βο ω μεν σοι χ αι ρε Κε χ α ρι τω με ε χ η ο Κυ χ 0 ρι ος με τα σου